

Kunst Werken

*voorheen de Schrijver,
de Verteller en het Klaslokaal*

Wim Hartlief

Augustus 2023, © Wim Hartlief

Kunst Werken

haiku

*Reizen door de tijd
Langs paden zonder einde
Bloeiende bloesems*

Minerva

Pallas Athene is de dochter van Zeus en zijn eerste vrouw Mentis. De Romeinen adopteerden ook haar in hun godenpantheon en gaven haar de naam Minerva en zij werd geëerd als de godin van de menselijke geest, het verstand, de wijsheid en vindingrijkheid. Minerva is goed te herkennen tussen de andere goden en godinnen, aan de kleding die zij draagt, (een wapenrusting) en zij draagt een uil. Aan Minerva waren de 19de dag in maart en 19de dag in juni gewijd. Zij werd hogelijk vereerd door de Romeinen en er werden grote feesten ter ere van haar georganiseerd, de Quinquatrus. Vooral de verering in maart, de grote Quinquatrus genoemd, stond in hoog aanzien bij de Romeinse burgers. Later werd het Quinquatrus uitgebreid tot vijf dagen feesten. Vrouwen, schilders en beeldhouwers, maar ook artsen vereerden Minerva en dankten haar voor de door haar aan hen geschonken vaardigheden.

Proloog

Al jong voelde ik dat ik een bijzonder kind was. Voordat u denkt dit verhaal wordt een onbescheiden egotrip wil ik u geruststellen, dat gaat niet gebeuren en bovendien gaat dit verhaal niet uitsluitend over mezelf. Terug naar de eerste zin. Waarom dacht ik dat ik bijzonder was?

Ik weet dat mijn moeder tijdens haar zwangerschap de voorspelling kreeg van een betrouwbaar geachte voorspeller, 'Het wordt een meisje.' Het was de buurman van mijn opa en oma. U moet weten met meisjes had mijn moeder weinig op. Het waarzeggen en de geneeskrachtige kwaliteiten van die buurman werden door de dorpingen voor honderd procent betrouwbaar geacht. Die man was namelijk met de helm geboren. De hele streek was daarvan op de hoogte. Hij was een veel gevraagde strijker die kinderen genas van aandoeningen zoals dauwworm of kinkhoest door handoplegging. Tussen haakjes, mensen die met de helm worden geboren? Wat is dat vraagt u zich misschien af? In onze moderne tijd is dit geen begrip wat nog breed leeft onder de mensen. Ondanks alle spiritualiteit die aan onze tijd kleeft. Wel, dit wordt gezegd over baby's die nog verpakt in het vlies naar buiten komen. Die mensen bezitten in het volkse geloof uit de streek waar ik vandaan kom bijzondere eigenschappen. Misschien ook wel in andere regio's. Vaak kunnen zij in de toekomst kijken of door handoplegging mensen genezen van hun kwalen. Hoe dan ook, met die voorspelling is mijn moeder gelijk aan de slag gegaan en heeft haar baarmoeder gelijk aan het werk gezet om deze weeffout in de conceptie te corrigeren. Met het door haar gewenste resultaat, ik werd een jongetje.

Eerlijk gezegd, ik had wel een meisje willen zijn, maar voor tegenstribbelen had ik nog niet de kracht, dus gehoorzaam aan de opdracht van mijn moeder werd ik een jongetje. Niet dat ik ooit de behoefte heb gevoeld om van geslacht te veranderen, maar tussen meisjes slash vrouwen voel ik me erg op mijn gemak. Contact met mannen maken gaat bij mij moeizaam. Nog altijd.

Al heel jong, als ik een potlood en een stuk papier zag liggen, ging ik tekenen. Gewoon iets uit mijn omgeving, iets wat mij opviel, van een afgebrande lucifer tot de decoraties op een theeservies. Meestal waren het huishoudelijke voorwerpen of een plaatje uit de krant en gelijk getekend op een niveau die je van een kleuter niet mocht verwachten, wat bij de ouderavonden op de kleuterschool werd bevestigd door de juf. Net na mijn vijfde verjaardag wist ik precies wat ik wilde worden. De aanleiding was het model zitten van mijn moeder bij de beeldhouwer. In mijn ogen een stokoude man met een kale schedel omkranst met donker krullend haar. Ik mocht die beeldhouwer niet zo. Hij negeerde mij. Het was de eerste keer dat ik mijn moeder bloot zag, maar daar was ik niet zo van onder de indruk, wel van het atelier van de beeldhouwer. Prachtig licht wat door de ramen kwam, het uitzicht over een weidse tuin, de houten vloer, de geuren van papier en krijt. Het wit bestoven gipsatelier met lieren en haken aan kettingen vanaf het plafond. Brokken natuursteen op bokken in voorraad. Rijen beitels, schrapers en houten klossen met stelen naast ijzeren hamers hingen aan de wand. Het was in mijn ogen de weergave van de hemel. De beeldhouwer voor zijn ezel die gespannen naar mijn moeder keek en haar

op papier veranderde in een krijttekening. Alleen haar hoofd en torso, haar armen werden net onder haar oksels weggelaten. Aan die armen schonk de beeldhouwer geen aandacht. Soms ook zonder hoofd. Het waarom, is mij nooit duidelijk geworden, ook later niet. Geduldig ging ik aan de grote tafel zitten en trok een stuk papier naar mij toe en pakte een potlood uit het blik vol met potloden en onbekende stiften, waar ik het gebruik niet van kende. In de hoek stond een kist met boetseerlei. Op een hoge driepoot een kleikop afgedekt met een vochtige doek. Een opdracht waar de beeldhouwer aan werkte. Of mijn moeder een verhouding met de beeldhouwer had? Dat kan een goede vraag zijn. Vermoedelijk, maar zeker weten doe ik het niet. Mijn tekening was niet slechter dan die van de beeldhouwer, beter zelfs..., vond ik. Want op mijn tekening had mijn moeder armen en handen. De beeldhouwer bekeek mijn tekening en zei tegen mijn moeder bij het gedag zeggen op de valreep, 'Jouw zoon heeft gevoel voor verhoudingen.'

Deel 1

haiku

*Eenzijdig talent
Liefdeloze eenzaamheid
Op zoek naar geluk*

1

De bevestiging dat ik was aangenomen kwam een week te laat en het rooster wat ik kreeg was het rooster van de afdeling schilderen, terwijl ik grafisch vormgeven wilde gaan doen. Maar dat ik een fout rooster had, wist ik die eerste avond nog niet. Volgens mijn rooster ging ik die eerste avond modeltekenen. Ik had me maanden terug aangemeld om lessen aan de avondacademie te volgen. Om aan studiegeld te komen solliciteerde ik naar een lullig baantje op de afdeling crediteuren voor vier uurtjes in de middag bij een technische groothandel en ik werd aangenomen. Dit lullige baantje voorkwam dat ik een studiebeurs of een bijstandsuitkering moest aanvragen. Daarbij, ik houd van de avond en de nacht, dan ben ik op mijn best en dat is dik vijftig jaar later nog altijd zo. Eigenlijk, ben ik zelfs geen avondmens, maar een nachtmens. De herfst en de winter zijn de maanden waar ik me het beste in thuis voel. Het gevoel van de vroeg invallende duisternis past bij mij. Niets blijft nog helder. Alles lijkt omfloerst. De harde realiteiten van de dag verdwijnen. Etalageruiten verlichten de stoepen. Schaduwen wisselen elkaar af. In die tijd, keek de geest van Edward Hopper elke avond over mijn schouder mee. Alles is zwart of wordt overstraald door het geel uit een verftube.

Ik zette mijn fiets tegen de gevel in een van de oude straten in het centrum, de Folkingestraat. Het gebouw, een oud confectieatelier, was nu een dependance van Minerva. Alle confectie, was als industrie uit de stad verdwenen en verplaatst naar een van de lage-lonen-landen. Bij de winkel 'De

Schilder' op het Zuiderdiep had ik de spullen gekocht die door de academie werden aangeraden als basis om te kunnen beginnen. Zo liep ik vol zelfvertrouwen met een kartonnenmap (beplakt met groen marmerpapier en gevuld met schone vellen papier) onder mijn arm en in mijn andere hand een doosje met tekenspullen de trap op. Het lokaal was slecht verlicht en kaal, op wat tafels en stoelen na. Tegen de muren stonden tekenborden met tekeningen gemaakt door de studenten van de dagschool. Er hing de geur van tabak, papier, verf en van cederhoutslijpsel, vermengt met vocht. Op het plafond waren bruine kringen achtergebleven na een lekkage. Op klapstoeltjes en witte blokken in een halve kring, misschien stukken uit een decor, zaten een vijftiental studenten en een docent, die herkenbaar was door zijn centrale plek in het gezelschap. In het midden van de ruimte stond een divan bedekt met een wit laken. Er waren meer meisjes aanwezig dan jongens, zag ik in een oogopslag. Ik stelde mij voor bij de docent, 'Vrijman.' 'Matthijs,' antwoordde hij. Matthijs ging met zijn vinger over een stuk papier. 'Ik kan je niet vinden. Wat is je achternaam?'

'Snijders.'

'Je staat er hier niet bij. Bij wie moet je zijn? Welke studierichting doe je? Laat je rooster eens zien. Nerveus geworden door het ontbreken van mijn naam, zei ik, 'Ik heb de bevestiging net binnen gekregen, ik doe nu een introductiejaar en daarna grafisch vormgeven.'

'Okay,' zei hij. 'Ik begrijp het ontbreken van je naam op de lijst. Loop even naar beneden, naar de administratie om de vergissing te corrigeren. Er is

vast wel iemand aanwezig. Daarna ben je van harte welkom om deze avond hier te tekenen, als je wilt?’ Ik knikte een bevestiging en ging rap door de deur en haastte mij de trap af. Op de beletage kierde licht onder een deur door waarop ik las, administratie. Na mijn kloppje hoorde ik, ‘Binnen.’ In het kantoor stond een langharige gast in een bruin ribkoordpak, waarvan het jasje net zo gesneden was als die van de kolensjouwers bij ons in de straat. Kort, tot op de heupen, met een opatrekker op de rug en in een puntje gesneden boven de stuit. Achter het bureau zat een mevrouw. Die gast zei, ‘Hoi, wat kunnen we voor je doen? Ik zal me even voorstellen, ik ben Steef en ad interim directeur hier en dit is Anna, mijn steun en toeverlaat.’

‘Er is, denk ik, iets niet goed gegaan,’ zei ik. ‘Ik heb het rooster van schilderen en ik moet grafisch vormgeven hebben.’

‘Wat vervelend. Anna, dat kunnen we corrigeren, niet waar?’ zei Steef de ad interim. Even later liep ik met mijn nieuwe rooster naar boven.

‘Gelukt?’ Ik knikte. ‘Je mag hier blijven, want om nu nog naar het Bernoulliplein te rijden? Zonde van de tijd.’ Ik was het met Matthijs eens.

‘Mensen, ik heb een vervelende mededeling, ons model heeft afgezegd voor vanavond. Wil iemand?’ Een van de meisjes stond op en trok gelijk een van haar armen uit de salopette. ‘Ik wel.’

In no time stond zij naakt in het licht. ‘Zal ik op de divan gaan liggen?’ ‘Doe maar,’ zei Matthijs. ‘Als je stijf wordt ga je maar staan en als je het koud krijgt doe ik de straalkachel aan. Okay lui, zoek een plek, plak of prik het papier tegen het bord en we werken met houtskool. Hoe heet je? Sorry, ben ik even kwijt.’

‘Madeleine,’ zei zij opgewekt.

‘Goed..., let op, Madeleine blijft een kwartiertje zo liggen en verandert daarna van positie. Vlotte lijnen en licht en schaduw wil ik zien. Geen gedoezelde verloopjes van donker naar licht, begrepen? Ik loop langs, om aanwijzingen te geven en om jullie aan te moedigen. Succes.’

Houtskool is niet mijn favoriete materiaal. In mijn concentratie gaat mijn gezicht jeuken. In no time zit mijn gezicht vol met zwarte vegen en wat ik erg vervelend vind, in die verkoolde stokjes hout zitten vaak harde stukjes, wat het tekenen bemoeilijkt omdat het onaangename harde strepen maakt. Het is maar dat u het weet. Nu houd ik op met mijn gezeik over houtskool en ga aan het werk.

Madeleine was een prachtig model. Een klassieke schoonheid, de Venus van Botticelli om mee te vergelijken. Net aan het zeeschuim ontsproten.

Haar haren vielen, vanaf een middenscheiding, in dikke krullende strengen omlaag en waren op schouderhoogte op een lengte geknipt. Haar blauwe ogen flonkerden achter een bril zonder montuur. Haar lichaamsbehaving had zij ongemoeid gelaten, nergens geschoren of getrimd. Haar huid gloeide prachtig in het licht. Madeleine behoorde tot die groep mensen die niet rood bruinen in de zon, maar die gelig bruinen. Caramelig en honingachtig strekte zij zich uit op de divan met haar armen onder haar hoofd gevouwen, als de naakte Maja van Goya. Het werd doodstil, alleen het krassen van houtskool was hoorbaar en de stem van Matthijs die een aanwijzing gaf of soms een zachte vloek van een studiegenoot als iets fout ging. Madeleine keek geamuseerd rond

of ze vroeg, 'Is het zo okay voor jullie of moet ik iets anders?' De aanwijzingen van de werkers waren veelal tegenstrijdig. Ik denk nu, achteraf, dat zij zich zeer bewust was van wat zij ons aanbood en daar mee speelde. Vanuit mijn standpunt, onopzettelijk door mij gekozen, keek ik de hele avond tegen haar onderkant aan, het zien van een donker streepje getrokken in het midden van een wollig tapijtje viel daardoor niet te vermijden. Dit streepje, hoe het mij ook bij de lurven pakte, leidde mij niet af van waar ik mee bezig was. Eerder werd het kijken nog intenser en de ambitie om de verkorte vormen proportioneel goed weer te geven groter. Ik wilde haar perfectie vastleggen, de erotiek die van haar afspatte weergeven. Ik wilde mezelf bewijzen in het begrijpen van de anatomie. De draai in haar heupen, een opgetrokken been. Een detail van haar gezicht. Ik kwam in een flow. Een vreselijk woord, maar alles om me heen werd lucide. In mijn hoofd hoorde ik het jankende gitaarduel tussen Robert Johnson en de duivel op de Crossroad in de leegte van Indiana. Ik luisterde veel naar gitaar-blues in die tijd. Mijn ogen voedde het gulzige beest in mijn hoofd met haar vlees. Aan het einde van de avond, na het signaal van Matthijs, kwam zij overeind en ging op de rand zitten en keek ik tegen haar zijkant aan. De ban brak. Mijn hand viel stil. Een serene rust kwam over me. Het willen verloor zijn zin. Ik had mij aan haar gegeven, haar lichaam minutieus verkend; diep in haar ogen gekeken en zij had zich zonder schaamte aan mij opgedrongen, maar nu was het voorbij. Het bleef stil in het lokaal. Het enige geluid was het slepende schuifelen van voeten. Madeleine stond op en liep bij iedereen langs en keek. De adrenaline vloeide weg uit mijn bewustzijn.

Met toegeknepen ogen keek ik op een afstandje naar mijn laatste tekening. Op haar gezicht viel te zien of ze tevreden was met het resultaat, bord na bord. Plots stond ze naast mij. Ik maakte ruimte voor haar en zij keek naar mij en sloeg blad voor blad mijn werk om en vroeg, 'Hoe ben je hier?' 'Op de fiets.' 'Waar woon je?' 'Op De Hoogte.' 'Ik in de Indische buurt, zullen we samen naar huis fietsen?' 'Is goed.' 'Ik ga me aankleden, wacht je op me?' 'Natuurlijk, ik loop even naar Matthijs om hem te bedanken.'

Met mijn map onder de arm liep ik op Matthijs af en zei, 'Dankjewel, dat ik vanavond mee mocht doen. Voorlopig zullen we elkaar wel niet meer zien.'

'Geen dank. Weet je zeker dat je grafisch vormgeven wilt doen?'

'Ja, dat weet ik zeker.'

'Okay, jammer, maar veel succes daar.'

Madeleine kwam bij ons staan, 'Tot overmorgen, Thijs.'

'Dankjewel, voor het zitten. Je hebt de avond gered.' Even later fietsten we naast elkaar de Vismarkt over. Het was nog licht en een mooie avond, de herfst liet nog op zich wachten. De terrassen aan de Grote Markt waren rumoerig. Zoals altijd en voor eeuwig en dat geldt voor alle studentensteden over de hele wereld. Aan het begin van de nacht komt de stad opnieuw tot leven. De dag wordt vergeten.

Wij vertrouwen op het donker om onkwetsbaar te zijn voor de laster van de roddelaars. Aan het eind van de Nieuwe Ebbingestraat, net voor de afslag naar de Korreweg zei Madeleine, 'Het is nog vroeg, zullen we...? Anders moet ik nu afslaan. Ik stel voor, we kunnen een bankje opzoeken en nog wat kletsen, want dit was je eerste les bij ons, maar ook je laatste, begrijp ik?'

Net zo verrast, als van haar vraag zullen we samen naar huis fietsen, was ik dat ook nu.

‘Is goed,’ zei ik schuchter en met weinig overtuiging. Ik voelde me een oelewapper.

Wij knepen in de remmen en stapten af. Een sprintje met een map onder de arm en een fiets aan de andere hand viel tegen, maar het lukte. We stonden aan de overkant en liepen langs de vijver het plantsoen in en stopten bij het eerste vrije bankje en gingen zitten.

‘Hoe oud ben je?’

‘Eenentwintig en jij?’

‘Ook. Wat heb je hiervoor gedaan?’

‘Militaire dienst. Jij?’

‘Een jaar economie en twee jaar India. Waarom zit jij niet op de dagschool?’

‘Ik wil mijn ouders niet financieel belasten.’

Madeleine zat er ontspannen bij en met haar gezicht naar me toegedraaid. Een been rustte plat op het bankje en het andere sloeg zij daar overheen en een arm legde zij op de rugleuning. Zij kon mijn rug aanraken. Elk plekje van haar lichaam had ik verkend en nu keek ik naar de slijtplekken op haar salopette, naar de rafels aan de pijpen, de schuin afgesleten zolen van haar all-stars en het vlekkerige T-shirt. Aan elke vinger droeg Madeleine een ring, soms twee en ook haar duimen waren versierd.

‘En daarvoor,’ ging ze door met vragen.

‘Middelbare school.’

‘Niet iets anders?’

‘Nee.’

‘Daar heb je lang over gedaan, mijn hemel. Ben je dom?’ zij lachte een heldere lach.

‘Nee, ik denk niet dom, maar mijn hoofd doet niet altijd wat ik wil. Het gaat zijn eigen gang, zeg maar.’

‘Het wil tekenen?’

‘Daar komt het wel op neer.’

Ik voelde me niet vervelend onder haar vragen, eerder gezien en op een prettige manier. Madeleine zag mij zoals ik was, denk ik nu.

‘Heb je een baan?’ ging ze door met vragen.

Ik zag het kale hoofd van de chef voor me die zittend in zijn vissenkomp de hele administratie in de gaten kon houden. Zijn loonslaven die met gebogen ruggen sorteerden, telden en hun rekenmachines lieten ratelen. Modern Times van Charlie Chaplin.

Twee keer had hij mij erop uitgestuurd om een staatslot te kopen. Dat was zijn droom, dacht ik. Zijn illusie om voor zijn pensioen nog aan deze treurigheid te ontsnappen.

‘Ja, een lullig baantje op de administratie van een technische groothandel, van een tot vijf. Facturen tellen en inboeken.’

‘Hou je dat vol?’

‘Ik kan spullen kopen en een biertje drinken.’

‘Woon je alleen?’

‘Bij mijn ouders.’ Het klonk net zo lullig als het was, maar zo was het. Want mijn luie kant was toen groter dan de wens op onafhankelijkheid.

‘Jij?’ vroeg ik.

‘Ik zit anti-kraak met drie anderen op het Deliplein.’

‘Leuk.’ Ik liet in het midden of het een vraag was of een bevestiging.

‘Ga je mee en je kunt blijven slapen, als je zin hebt?’

Helemaal onverwacht kwam dit aanbod niet, maar wel sneller dan door mij verwacht.

‘Leuk, ik ga met je mee.’ Hoe ik dit aan mijn moeder ging uitleggen zag ik morgen wel. Het moest er een keer van komen. Ook naar mijn eigen idee was ik laat in het verliezen van mijn maagdelijkheid. Mijn

schuchtere onzekerheid was de reden daarvoor, maar de drang om met een meisje naar bed te gaan groeide en groeide en nu was het eindelijk zover. Heel onverwacht.

Een zware wietlucht vulde de kamer, twee meisjes en een exotisch uitziende jongen hingen onderuit gezakt met glanzende ogen in een sleetse bank en keken televisie.

‘Hoi, wij gaan naar bed, veel plezier, zie je morgen.’
Voor de vorm zei ik ook, ‘hoi,’ en liep met Madeleine mee.

‘Tanden poetsen doen we morgen wel.’

Ademloos bleef ik naar haar kijken terwijl zij zich voor de tweede keer uitkleedde.

‘Waar wacht je op?’

Ik begreep wat zij van mij verlangde. Snel kleepte ik me uit. Mijn lichaam reageerde heftig op haar naaktheid. Een klaslokaal of een kamer met een matras op de vloer bedekt met lakens en dekens maakt een wereld van verschil.

‘Wat vind je hiervan?’

‘Wat bedoel je? Met wat vind je hiervan?’

‘Nou gewoon dit,’ en ik wees naar beneden en wachtte gespannen af wat Madeleine ging zeggen.

‘Mooi, gewoon, normaal, daar red je het wel mee bij mij.’

Dit zinnetje van haar gaf me zelfvertrouwen voor de rest van mijn leven. Ik geloofde haar. Zij zei het zo casual, zo zonder ophef, precies zo, als je van een ervaringsdeskundige mocht verwachten.

De volgende dag, als compliment, heb ik haar een tekening laten uitzoeken en gesigneerd.

Heel kort dacht ik, was dat wel aardig?

Zoals te verwachten, reageerde mijn moeder de volgende dag in eerste instantie nogal heftig. Waarom ik haar verdriet wilde doen en waar zij deze behandeling aan te danken had. Zij hadden lang gewacht met het naar bed gaan. Ik had toch eerst even thuis kunnen komen... Na de preek in verontwaardiging zei ze met berusting, 'Ik begrijp het wel, het is het moment van, ja of nee. Was ze lief voor je? Wil je nog iets weten? Over je weet wel.' Zij liet even een stilte vallen voordat ze zei, 'Je weet zeker alles al?'

Ik knikte als bevestiging. Om met mijn moeder mijn gebrek aan kennis te delen, nou nee, daar begon ik niet aan. De hiaten in mijn kennis die ik bij mijn weten niet had vulde ik wel op een andere manier in. Ik had mij al jaren terug goed ingelezen. 'Goed, doe je voorzichtig? Laat je tekeningen maar zien.' Voorzichtig? Wat bedoelde ze daarmee? Maar om het te vragen deed ik ook niet. Om het, waarschijnlijk obligate antwoord te ontlopen zei ik braaf, 'Ja,' en haalde mijn tekeningen tevoorschijn. Om te zeggen dit is haar, heb ik niet gedaan.

'Een mooi meisje. Heb je met gevoel getekend.'

Moeder was niet verbaasd dat op mijn tekeningen de armen en handen er ook bij opstonden.

De hele middag op kantoor dacht ik aan Madeleine en aan wat zij vanochtend zei, 'We zullen elkaar op school niet meer tegenkomen, denk ik. Als we elkaar willen zien dan moeten we gaan afspreken, maar ik hou meer van spontane ontmoetingen. Wat vind jij?' 'Ik ook,' loog ik. Ik had werkelijk geen idee. Maar haar opvatting paste wel in het idee wat ik had van het leven van een kunstenaar. Totale vrijheid en ongebonden seks. In de glorie van de nacht stelde ik me voor, na veel drank, meegaan met een artistieke

vrouw. Een Madeleine of een danseres of een actrice of een zangeres, een studente kunstgeschiedenis of een prostituee, om het even wat er op mijn weg kwam. Ik nam mij voor om niet kieskeurig te zijn. Vrouwen die na hun werk in een kroeg wilden genieten van de zoetigheden die de nacht bood en die de dag wilden afsluiten met een wilde flirt. Een vrijpartij zonder per se een vervolg. Een kroegleven zoals in Brussel of Parijs aan het einde van de negentiende eeuw of in het Berlijn van net na de eerste wereldoorlog was het door mij gedroomde vooruitzicht. Voor mijn gevoel stond ik na de nacht met Madeleine op die drempel. Ook zonder een sekspartner, maar in de stille poëzie van de vroege ochtend alleen terug naar het eigen atelier had ook iets teders voor me. Diep in gedachten verzonken en teleurgesteld voor het missen van een bedgenoot. Nog schor van het roken en de stemband-brekende-discussies met gelijken over het beoefenen van de grote Kunst en over God en de wereld.

Van het tellen en sorteren bakte ik niet veel. Het raam en wat daarachter te zien was hield me van mijn werk. Vanavond ging ik voor het eerst naar het Bernoulliplein. Een paar tikken op de vissenkomp brachten me terug naar de werkelijkheid. De chef wenkte mij. Ik legde mijn nietmachine op het stapeltje facturen en stond op. Wat wilde die man van me? Waarom ik? Er zaten nog twintig anderen te sorteren en te tellen. Een van hen had ook gekund. En die waren een stuk betrouwbaarder voor welke opdracht dan ook. Toch moest ik opstaan en met mijn gezicht in de plooi, want met een blik waarom ik op mijn gezicht zou me niet helpen. Onzeker liep ik het drietredentrapje op en bleef in de opening staan. 'U heeft mij nodig?'

‘Je zit te slapen. Ik denk dat frisse lucht je goed gaat doen. Dit pakje moet naar de Bloemstraat.’

‘Ga ik doen,’ zei ik plichtmatig en ik nam het pakje aan. ‘Moet ik nog wat zeggen?’ vroeg ik. ‘Nee, gewoon afgeven bij de balie, de receptioniste weet er van. Wegwezen nu.’

Zijn gezicht bleef onveranderd uitgestreken streng, met scherpe lijnen rond zijn mond. Op de fiets van de Ulgersmaweg naar de Bloemstraat is een lekkere rit. Even weg uit dit dorre kantoor kwam precies op tijd. Nog een paar uurtjes en dan, na het eten, ga ik naar school. Het rooster had ik nauwkeurig bekeken en de namen van de docenten uit mijn hoofd geleerd, Drav Rood en Mendel Cohen, grafisch vormgeven, Rogier Brill modeltekenen, Pierre Bonhomme voor beeldhouwen en Wesel Hartog voor fotografie. Er waren twee werkplaatsassistenten, Dirk Gerbrands voor typografie en Jan Zwerver voor de donkere kamer, verder zijn er twee doctorandussen, een voor kunstgeschiedenis, de ander voor maatschappijleer. Van maandag tot en met vrijdag waren de avonden gevuld met lessen, van zes tot tien uur. Vroeger beginnen bleek ook geen probleem.

Opgewekt met tegenwind reed ik de Korreweg af, langs het Bernoulliplein waar ik die avond moest zijn. Minerva deelde in die tijd met de hogere zeevaartschool de Jan van der Laanschool, de voormalige lts. Het was een mooi industrieel pand. Aan het einde van de Korreweg reed ik het Boterdiep op en even later de Bloemstraat in. Achter de balie zat een mevrouw die mij aankeek met een groot vraagteken op haar gezicht.

‘Goedemiddag, ik heb een pakje voor jullie.’

‘Van de Ulgersmaweg? Geef moar. Is dit alles?’

‘Meer heb ik niet meegekregen.’

'Ik docht dat het meer was. Eem kiekn. Bist niks vergeetn?'

'Nee, dit was het.'

'Roar..., nou, tabee moar.'

Geen gezellig type om een praatje mee te maken.

'Joa, tot zains,' zeurde ik in het Gronings met haar mee. Zin om terug te gaan had ik niet. Ik moest iets anders gaan zoeken, dit paste echt niet bij mij. Op kantoor bij een technische groothandel, saai was haast niet mogelijk.

Het arbeidsbureau, bedacht ik me, daar zullen ze wel een oplossing voor me hebben. Alleen die gedachte beurde mij al op. Opgewekt fietste ik terug om vrij te gaan vragen bij de chef. Ik zou in de ochtend kunnen gaan, maar ik ben geen ochtendmens. Bovendien, het nemen van een hele vrije dag gaf een feestelijk tintje aan mijn voornemen. Als de chef vroeg, waarom een hele dag? Ik ging er niet omheen draaien.

Voor ik het vergeet te vertellen, twee personen heb ik nog niet genoemd en dat zijn mijn vader en mijn broertje Tiem. Niet dat u denkt dat in die tijd mijn moeder een alleenstaande moeder met een inwonende zoon was. Mijn vader en mijn broertje woonden ook bij ons in huis. Mijn vader was een lieve, maar zwijgzame man en een gepassioneerde hovenier die heel zijn ziel en zaligheid gaf aan het verzorgen van de stedelijke plantsoenen. Ik heb hem niet echt leren kennen. Wij begrepen elkaar niet goed. Pa herkende te weinig van zichzelf in mij, denk ik. Onze temperamenten lagen te ver uit elkaar. Wij deelden geen gevoel. Zelfs aan het einde van zijn leven, op een haar na dood, waar hij liggend in het ziekenhuisbed een gul afscheidswoord had voor iedereen aanwezig, keek hij mij een moment aan en

zei, niets. Duidelijker kon hij zijn teleurstelling in mij niet laten zien. Ik denk dat de anderen rond zijn sterfbed dit moment hebben gemist. Samen, met mijn broer, een pesterige puistenkop, hebben wij die nacht bij hem gewaakt en regelmatig zijn voorhoofd met een koud washandje gedept. Wat hij prettig vond. Maar snel daarna verdween hij in een morfineroes zonder te praten en even later was hij dood. Afscheid in woorden heb ik niet van hem kunnen nemen. Het is zeker niet mijn bedoeling om hem postuum onrecht te doen, want hij heeft voor mij gezorgd en financieel gesteund op die momenten dat ik daar om vroeg en ook als ik daar niet om vroeg.

Op het arbeidsbureau werd ik ontvangen door een vriendelijke dame. Je kon aan haar zien, zij had het goed voor met de wereld. Iedereen zou dat herkennen in haar. Het was de blik in haar ogen en haar opgewekte mond en haar ronde lichaam verpakt in een vrolijke jurk.

Na de ontvangst en het drinken van een kopje thee en haar bezorgde uitdrukking op haar gezicht, nadat ik vertelde dat ik de dubbele tijd had gebruikt om de middelbare school af te maken, kreeg ik van haar te horen, 'Veel heb je een werkgever niet te bieden. Dat besef je toch? Zou je niet eerst een vak leren?' Haar gezicht stond meevoelend streng. Mijn vader zou gelijk aan haar kant staan met dit voorstel.

'Daar heb ik een begin meegemaakt, ik studeer aan de kunstacademie.' Ik zag haar kijken, studeren aan de kunstacademie, leer een ambacht bedoelde ik te zeggen. Mijn aanneme werd gelijk bevestigd. 'Tja, je moet het zelf weten, maar kunstacademie? De kans op succes is klein, want velen zijn

geroepen, maar weinigen uitverkoren,' zei ze er wijsneuzerig achter aan.

'Er is toch wel iets wat ik kan doen?' Ik voelde iets van wanhoop opkomen.

'Je kunt blijven waar je nu werkt, is dat geen optie?'

'Nee.'

'Als je het zeker weet?' Iets van vermoedheid klonk nu bij haar door. 'Er is een vacature bij de gemeente reiniging, voor vuilnisman. Dat is vroeg op en zwaar werk, maar je hebt wel de hele middag vrij.'

Dat ging ik zeker niet doen, vroeg opstaan was en is nog steeds niets voor mij, maar ik zei, 'Dat is zeker een voordeel, halve dagen werken is precies goed. Heeft u misschien nog zoiets in de kaartenbak? Ik bedoel voor halve dagen.'

'Ja, net binnen, je kunt werken in de wasserij van het academisch ziekenhuis voor zestien uur in de week. Misschien nog een paar uurtjes meer.'

Ik kan daar kort over zijn, zij belde gelijk op mijn verzoek op en ik mocht langskomen en ik werd aangenomen. Het leverde genoeg op om mijn ouders niet te belasten met de kosten van mijn studie. Voor het overige valt er weinig te vertellen over de werkzaamheden. Niet meer dan wasmanden vol droeve ellende in wasmachines proppen, daarna in drogers stouwen en dan de lakens en dergelijke door grote strijkmachines leiden en aansluitend opvouwen tot pakketjes. Nadenken hoefde niet, niet zoals op kantoor van mij verwacht werd. Ik kon met mijn gedachten in het paradijs zijn zonder dat iemand het opmerkte. Het lichamelijke aan het werk beviel me wel. Veel ga ik er niet over vertellen, niet omdat ik in de wasserij geen interessante mensen

ontmoette, maar laat ik het zo zeggen, de wereld van kots, bloed en stront draagt niet wezenlijk bij aan dit verhaal, alleen maar aan mijn financiële armslag tijdens mijn jaren op Minerva. Van een afscheid of bemoedigende woorden was geen sprake op die laatste middag op kantoor. Terwijl ik wel trakteerde op gebak. Een hand en een misprijzende blik, dat was alles. Zelfs succes werd mij niet gewenst.

De trap op naar de eerste etage. Ik houd me vast aan de trapleuning. Beneden is de kantine en de klaslokalen van de hogere zeevaartschool. Boven aangekomen zie ik studenten en docenten deuren in- en uitlopen. In de gang hangt aan een draad grafisch werk te drogen.

Voorbij de doka en het typografielokaal ga ik, uit de open deur van het zeefdrukatelier komen de chemische geuren van inkt en thinner. Dit is zonder twijfel de wereld waar ik thuis hoor. Helemaal achterin is het klaslokaal waar ik moet zijn, heb ik beneden van iemand gehoord. Onder mijn arm klem ik een map met blanco vellen papier en in mijn andere hand draag ik een oud kistje van mijn vader waar hij dobbers, vishaken, lood en klosjes snoer in bewaarde. Dat kistje heb ik na zijn goedkeuring leeg gehaald en gevuld met gereedschap waarvan ik verwacht die nodig te hebben. Volgens het rooster geeft Drav Rood deze avond les.

Het lokaal is een grote rechthoekige ruimte met in het midden een grote vierkante doos met een deur. Rondom aan de muren hangen Poolse affiches voor circus en theatervoorstellingen en er hangt een onderschildering van een muziekkorps. Later krijg ik te horen dat dit een afbeelding is van het SS-muziekkorps Das Reich, waar Rogier Brill aan werkt.

Die fascinatie van Rogier voor de SS heb ik nooit begrepen. Aan een lange tafel zitten studenten en in hun midden zit Drav Rood. Voor alle zekerheid kijk ik op mijn horloge, ben ik te vroeg? Nee, volgens mijn horloge is dat niet het geval. Op deze massa studenten ben ik niet voorbereid, alle vijf jaargangen komen niet gescheiden naar een les, maar samen en ook lopen dagschool en avondschoon door elkaar heen. Na een lesweek weet ik dat dit gewoon is tijdens alle lessen. Ook in de werkplaatsen.

Alleen bij modeltekenen, kunstgeschiedenis en maatschappijleer zitten de jaargangen per jaar bij elkaar, maar alle disciplines samen.

Als ik binnen kom kijkt iedereen even op. Drav steekt zijn hand uit.

‘Dag, wie ben jij?’

‘Vrijman,’ zei ik.

Drav kijkt mij verbaasd aan. ‘Ik bedoel je voornaam.’ ‘Vrijman Snijders, zo heet ik,’ zeg ik bedremmeld. Waarom ik ook in Godsnaam die achterlijke voornaam van mijn ouders heb gekregen? Bij mijn geboorte werd ik naar mijn opa genoemd. Die traditie doorbreken was taboe. Alle eerst geboren zonen in onze familie krijgen al eeuwen als voornaam, Vrijman. Ik heb drie neven die dezelfde naam dragen. Wij zijn er alle vier even ongemakkelijk onder.

‘Okay. Welkom Vrijman, ga lekker zitten. Ik ga eerst de plannen van het examenjaar van aantekeningen voorzien. Dan kunnen die gasten na mijn inspirerende zegeningen opdonderen en terug naar de kroeg, want anders wordt hun biertje wat nog op de bar staat lauw en je begrijpt, dat wil ik niet op mijn geweten hebben. Want, dat is jullie toekomst, de kroeg. Het is maar dat jullie het weten. Deze

waarschuwing geef ik maar een keer af. Luister en huiver. Het merendeel van jullie zit hier voor de subsidie die de school ontvangt en waar mijn salaris uit wordt betaald. Dank daarvoor. De meesten van jullie zullen levenslang blijven steken in het aanvragen van subsidies voor vage projecten en naar de kroeg gaan om daar het geld te verbrassen. Mooier kan ik het niet maken.' Drav grinnikte zijn cynische lachje, waar ik in de loop van de jaren steeds meer waardering voor kreeg. In zijn cynisme was hij op een wonderlijke manier ook oprecht betrokken bij ons, zijn studenten.

Drav Rood was een stevige kerel met een ringbaardje en handen als kolenschoppen en zeker niet een man waarachter je een vormgever of een tekenaar in een hyperrealistische stijl zou zoeken. Eerder dacht je aan een bonkige houthakker die in de Canadese wouden bomen sloopte voor zijn plezier. Die nonchalante uitstraling cultiveerde hij ook. 'Ik was liever houtvester geworden,' zei hij regelmatig. Voor hem lagen een vel Schoeler-Hamer papier en een roteringpen.

Met minuscule streepjes werkte hij aan een zelfportretje in inkt en een uitgewerkte wervelkolom. Een voor een las hij de examenplannen van de drie studenten door. Kauwde op het plukje haar onder zijn onderlip, gromde een paar keer goedkeurend of zette een notitie in de kantlijn. Het ging om twee jongens en een meisje. Dan opeens: 'Opdonderen jullie en zuip niet zo veel en volgende week wil ik de eerste schetsen hier bij mij op tafel zien.'

De drie grijnsden wat, pakt hun spullen bij elkaar en liepen de deur uit.

'Eerste jaars, kom wat dichterbij. Wat ik van jullie wil zien, is het volgende, pak een vel papier, alle

kleuren zijn goed, behalve wit en snij daar strookjes uit van precies 1 cm breed en 3 centimeter lang. Ga jullie gang, voordat de avond voorbij is horen jullie wat de bedoeling is. Aan de slag en val mij tussendoor niet lastig met onnozele vragen.'

'Hoeveel strookjes?'

'Doe maar vijftig.'

De vellen zwart papier uit mijn meegebrachte map was ik gelijk kwijt aan anderen die niet zo goed voorbereid naar school waren gekomen. Maar met plezier deelde ik uit. Ook mijn liniaal, potloden, chirurgische mesjes en snijmat vonden gretig aftrek bij de anderen. Op het oog leek het een eenvoudig klusje, strookjes papier snijden, maar dat viel tegen. Aan tafel werd gesmoord gemopperd. Drav werkte onverstoorbaar door aan zijn tekening en gaf aandacht aan de oudere jaars die daar daarom vroegen, maar de meeste van hen verdwenen snel naar een van de werkplaatsen. Drav negeerde het gemopper van het klasje eerste jaars pinguïns en grijnsde als hij even van zijn tekening opkeek. Na een uurtje ging hij staan en vroeg: 'Hebben jullie genoeg strookjes?'

Aarzelend werd dit bevestigd door de groep.

'Goed, de bedoeling is, om nu tien tegenstellingen te bedenken en die vorm te geven in deze zwarte strookjes. Volgende week heeft iedereen twintig vellen A4 bij zich en is de tegenstelling benoemd. Wat ik niet accepteer is: zwart/wit of dik/dun of meer van die trivialiteiten. Ook van het gebruik recht en onrecht en meer van die on-woorden word ik niet enthousiast. Tot overleg ben ik nu bereid.'

Mijn buurman fluisterde, 'Ik ga er vandoor, ik snij thuis wel van die strookjes.'

Het enige waar ik niet op gerekend had, was lijm. Wel pende ik vlot tien tegenstellingen in mijn agenda. Welke weet ik niet meer. Geluk en pech, moedig en laf, zaten er vast tussen. Wel weet ik, dat ik die avond indruk maakte op Drav met mijn tegenstellingen en een week later met de uitvoering op papier. De oefening was interessant om te doen. Om meerdere redenen, het bedenken van de tegenstellingen was leuk om te doen. Die gevonden woorden omzetten naar non-verbaal en het zien van de dynamiek die ontstond van de witte restructuur tussen de zwarte strookjes papier. Restructuur is essentieel in vormgeving en feitelijk voor elke discipline. Van het ontwerpen van een alfabet tot tuinarchitectuur en voor alles wat daar tussen zit, speelt de restructuur in het ontwerp misschien wel de belangrijkste rol. Ook in een natuurlijk landschap en in architectuur bepaalt de restructuur de vorm van het geheel. In de mode, wordt hierdoor het silhouet bepaald. Om maar een discipline te noemen die niet voor de hand ligt. Daar ligt de kracht van de beeldend kunstenaar, het zien en het gebruik maken van de restructuur. Ook voor de componist zou je kunnen zeggen als je restructuur transformeert naar ritme en het wisselende gebruik van de verschillende instrumenten of de pauzes tussen maten.

Nu, vijftig jaar later in de tijd blijft voor mij nog maar een tegenstelling interessant, leven of dood. Als je jong bent, heeft deze tegenstelling nog geen relevantie. Het leven is nog vanzelfsprekend, daar past sterven niet in. Ook niet als gedachte-oefening. Nog altijd kan ik met mijn vuist zwaaien als een banier in een stormachtige wind en nog altijd kan ik onrecht aan de kaak stellen. (zonder uitzondering

alleen in gedachten) Nog altijd kan ik mijn atelier inlopen en de romantiek van het leven omarmen. De minnaressen voor een nacht zijn herinneringen geworden. Helaas, ik ben geen Picasso die tot op hoge leeftijd..., het kunnen heeft me in de steek gelaten en alles wat ik weet en wat ik mij herinner, daar is geen plek voor, geen vraag meer naar. De automatisering heeft veel overbodig gemaakt. Alleen het idee is nog niet gedigitaliseerd, maar ook die laatste stap in het proces maak ik vast nog mee. Ik begrijp dat er mensen zijn die bij die gedachte euforisch worden, maar mij stemt het droevig. Plastieken uit de 3D-printer, door een zelflerende computer bedacht en door een robot op een rotonde gezet en door de moderne mens met een mobieltje gefotografeerd. Valt kunst binnenkort nog te definiëren? Nog te plaatsen in de context van de tijd? Wordt daarmee kunstgeschiedenis vergelijkbaar aan een studie Latijn of Grieks? Zo dood als een pier. Jeff Koons in het kwadraat. Het spijt me als ik bitter overkom, want dat is niet mijn bedoeling. Want er zullen altijd mensen zijn die zich verzetten tegen de tijdgeest, maar er zijn ook mensen die juist elke ontwikkeling willen versnellen en de dynamiek tussen die twee uitersten maakt het leven ook de moeite waard.

2

Op het scherm staat een dia geprojecteerd van de Christus van Andrea Mantegna. Nog wazig, want de lichten zijn nog aan. Geleidelijk loopt het klaslokaal vol. Tot mijn verbazing zie ik Madeleine binnenkomen. Zo snel had ik niet verwacht haar terug te zien. Waar hoop ik op? Dat zij mij ook ziet

of duik ik snel weg? Zij heeft me al gezien en ik krijg een vlinderkus op mijn mond.

'Kunstgeschiedenis doen we multidisciplinair, ook die van grafiek doen mee. Ik zie je straks, goed? Ik ga bij mijn eigen volk zitten. Wij discrimineren op Minerva.' Vergezeld van een vaag lachje krijg ik nog een zoen en Madeleine loopt naar voren en gaat zitten bij haar eigen volk. De doctorandus, waar ik de naam van ben vergeten, gaat achter zijn katheter staan en dimt het grote licht. De Christus van Mantegna toont zich in al zijn schoonheid op het scherm.

'Dit schilderij wordt in het algemeen het begin van de renaissance genoemd. De schilder is, Andrea Mantegna uit Mantua.'

Zo ging de les van start. Nog niet zolang geleden heb ik voor het huis van Mantegna gestaan.

'De renaissance kun je zien als de draaischijf tussen de middeleeuwse introverte kunst en iconografie als ideaal en de extraverte kunst van de moderne tijd. Het bracht het klassieke ideaal naar de vijftiende eeuw,' gaat de doctorandus door. Het kost me moeite om te blijven luisteren naar de doctorandus en te zien hoe Mantegna het aandurfde om de Christus op deze revolutionaire manier af te beelden, namelijk liggend op zijn rug. Dit was nog niet eerder vertoond. De toeschouwer kijkt tegen de voetzolen van Gods zoon aan en werd Mantegna hierdoor gedwongen om vorm te geven aan de verkortingen van zijn ledematen, zoals ik deed bij Madeleine. (wegdromen mag, ik ken dit schilderij door en door) Ik geef me over aan het kijken naar Madeleine, die aandachtig luistert en alleen maar oog heeft voor de doctorandus. Twee droeve figuren naast de opgebaarde Godenzoon maken het beeld

compleet. Het zijn Maria en zijn vriend Johannes. Beiden zijn vreemd op de rand in het schilderij geplaatst en hun achterhoofden zijn aangesneden. Mantegna heeft geprobeerd hun verdriet menselijk te maken, maar dat lukt hem niet echt. De iconkunst heeft hij nog niet volledig los kunnen laten. De mimiek op hun gezichten zijn grimassen geworden. De vrijheid om af te willen wijken leverde problemen op waar hij zichtbaar mee worstelde.

Dat geldt in het algemeen bij elke vernieuwing. Met verbazing kijk ik om me heen en zie hoe iedereen aantekeningen maakt. Niemand ziet wat ik zie gebeuren. In de lichtstraal van de projector rijst Madeleine op van haar stoel. Haar schaduw kruisigt het schilderij. De mond van de doctorandus blijft praten. De strengen haar staan wijd uit en waaien op in de bries. Snel knoop ik mijn jasje dicht voordat ik me tussen de rijen stoelen door wring om bij haar te zijn. Als ik voor haar voeten sta kijk ik omhoog en Madeleine trekt een hand los van het hout en raakt mijn gezicht aan en legt haar wijsvinger tegen mijn lippen aan. Haar ogen stralen liefde uit. Haar blik maakt mij tot een gelovige. De spijker valt op de grond en stuitert tot het voor mijn voeten stil ligt. Ik raap de ijzeren pin op en steek het in mijn broekzak zodat het niet zoek raakt.

‘Heb je mij begrepen?’ vraagt zij. Ik kus haar hand. Het valt me zwaar haar los te laten om te zien wie zij werkelijk is. Haar lichaam is ongeschonden, er zijn geen stigmata zichtbaar. Madeleine wordt van het kruis gehaald door haar klasgenoten en onder luid gejuich in doeken gewikkeld. Opgebaard kijkt ze mij aan. Ik zie hoe de gevlochten rozenkrans om haar hoofd is verwelkt en hoe het fletse karmozijn vlekt op haar voorhoofd. Als ik mij over haar heen buig

fluistert zij, 'Dit maakt mij gelukkig.' Straks, in haar bed ontfermt zij zich over mij, daar ben ik zeker van. In die tijd leed ik nog hevig onder het sentiment van het surrealisme. In de these zoek ik naar de antithese. Terug, ik moet terug naar het onderwerp, mij niet laten afleiden. Maar de focus herstelt zich niet. Naar de verkorting in het gezicht kijk ik, de gesloten ogen en de pijnlijke rimpels op het voorhoofd volg ik een voor een. Het experiment, de oefening van wat hem intrigeerde, wat eens lucide was, werd op dit schilderij ontdaan van de mystiek die de aanstaande opstanding aankondigde. Deze Christus staat niet op uit de dood. Deze Jezus van Mantegna is zo dood als een pier.

'Volgende week gaan we naar Da Vinci en Michelangelo kijken,' hoor ik de doctorandus zeggen. De projectie op het scherm dooft en de plafondlichten gaan aan. Stoelpoten schrappen over de vloer en een paar van de aanwezigen rekken zich lawaaiig uit en geeuwen daarbij luidruchtig en verontschuldigen zich bij haar of zijn buurman of vrouw. Ik wacht op haar. Het volk van Madeleine, de vrije kunsten, schuifelt naar voren tot ze bij mij staan. 'Wij gaan naar De Schuur. Kom je mee?' Ik pak haar hand vast en strijk, om zeker te weten, even met mijn duim over de binnenkant van haar hand. Haar palm is ongeschonden en glad, voel ik. Ook haar gezicht is spiegelglad en olijkleurig. Haar ogen stralen mij tegemoet. Licht vonkt op de randen van haar bril. Karmozijn zijn alleen haar lippen. 'Niet?' Madeleine interpreteert het onderzoek van haar hand als een aarzeling op haar vraag. 'Ja, natuurlijk ga met jullie mee,' zeg ik snel. Madeleine versterkt de greep op mijn hand en zegt, 'Ik stap bij je achterop.'

De Schuur ken ik wel, het is nog niet lang open. Een artistiekerig café/restaurant. Niet lang hiervoor had ik daar boerenkoolstampot met rookworst gegeten, maar mijn stamkroeg was De Evenaar in de Folkingestraat. Dit vanwege de barman, een joviale Brabander die na zijn studie Duits en zijn verwijdering als leraar van de MMS, dit vanwege onkuis gedrag, was blijven hangen in de stad. De Schuur was een hang-out voor studentikoze leeftijdgenoten. De Evenaar had geen type stamgast, het kon van alles zijn, rijp en groen. Iedereen was welkom. Aan hun buitenkanten viel niet te zien van welke pluimage zij waren. Verder dan een vermoeden kwam ik niet. Of er ook lui met schimmige beroepen tussen zaten, weet ik niet zeker. Moet haast wel. De Nieuwstad was om de hoek met een paar rood verlichte ramen. Later veranderde de naam van het café en werd het de stamkroeg van GIJS, de ijshockeyclub. Met ijshockey had ik niks en die lui waren heel luidruchtig. Ook de Brabander verdween. Ik weet wel dat er een paar kroegen in de stad waren, waar, als je binnenkwam, je de deur werd uitgekeken en het is me zelfs een keer gebeurd dat ik werd verzocht om mijn pilsje op te drinken, te betalen en gelijk op te lazeren, nadat een aantal kerels binnenkwamen lopen.

Madeleine sprong bij mij achterop en pakte me in mijn taille beet. Ik moest op de trappers gaan staan om vaart te maken om niet gelijk het contact met de anderen te verliezen, maar dat gebeurde toch. Madeleine gedroeg zich achter op mijn bagagedrager als Monique van der Ven in de film Turks Fruit.

Madeleine was in alles uitbundig en extrovert. Zij zwaaide met armen en benen en dekte mijn ogen af

of schreeuwde naar de terraszitters die we voorbij fietsten: 'Wie wil er een zoen?'

Sommigen schreeuwden terug, 'Ik, ik,' er was animo genoeg voor een zoen van haar. 'Kom het maar halen,' en ze bleef keihard lachen als ik begon te slingeren van de weeromstuit en we dreigden om te vallen. Iedereen wilde wel, maar niemand maakte aanstalte om rennend die zoen te gaan halen. Daarbij, ik bleef stevig doortrappen. Veel zicht op een kans kregen die gasten niet van mij. Terraszitters zijn geen hardlopers stelde ik tevreden vast.

Zoals ik mij De Schuur herinner was het donker en bruin, met een smalle trap vanaf de straat naar boven.

Het groepje kunstschilders in de dop stond al met een pilsje te oreren toen wij binnenkwamen.

Veel kan ik me niet meer herinneren van die avond. 'Waarom kom je niet bij ons studeren?'

Was een vraag die is blijven hangen. Wat ik me ook herinner, ook die nacht ging ik met Madeleine mee. In haar bed besloot ik op zoek te gaan naar woon-atelierruimte, ik moest het huis uit. Het kon me niet schelen waar en hoe, enige voorwaarde, het moest in de binnenstad zijn. Na die tweede nacht met haar wilde ik haar blijven zien en haar tekenen, zo vaak als maar kon. Misschien kon ik haar overhalen om bij me in te trekken? Van die gedachte kreeg ik het warm, als dat toch eens mogelijk zou zijn? Wat ik me daar bij voorstelde? Wat ik visualiseerde? Kunst maken is het proces om los te laten wat je kent in een poging om een nieuwe werkelijkheid te kunnen scheppen. Om uit de poel van vooroordelen, waar je tot je nek in zit, op te stijgen en bereid zijn om te worstelen met de materie en om te lijden voor het

resultaat. Kunst maken kan niet keurig en geordend zijn. Dan wordt kunst vaardigheid en is bedoeld om het kasboek bij de boekhouder te vullen met zwarte cijfers, voor en achter de komma. Zonder cijfers onder de streep in het rood. Daar was ik niet voor op aarde. We zouden de hele dag in onze blote kont om elkaar heen draaien, als twee dansers, zo zag ik ons in de ruimte. Zwetend en brallend wilde ik mij verbergen tussen haar benen. Vellen papier op de vloer, vol met furieus getrokken krijtlijnen, vlakken kleur waarmee ik haar schoonheid vastlegde. Nooit wilde ik daarin volledig slagen. De droom moest blijven. Haar billen wilde ik wereldberoemd maken. Ze waren rond en stevig. Zo stevig, dat zij met gemak een walnoot tussen haar billen zou kunnen kraken. Samen te werken in de bedwelmende geuren van olieverf en terpentijn. Onze natte doeken zag ik op een paar ezels staan. Lege flessen rood bleven als stille getuigen van een Bacchanaal op tafel achter. Glazen met aangekoekte bodems vingen het daglicht als in een stilleven van drank en de seks die we nodig hadden om de braafheid van onze opvoeding af te schudden. Zo zou het naar mijn idee gaan. De weg naar de sterren werd die ochtend liggend tussen de lakens in stilte door mij beleefd. Voor het eerst in mijn leven had ik een plan. Madeleine moest mijn muze worden, de katalysator van mijn ambities. Aan de andere kant, er was ook angst. Angst voor verslaving, voor honger lijden, bang om de controle over mijn leven te verliezen. In de goot vind je geen romantiek. Nu ik dit opschrijf, klinkt het nogal overdreven en dat is het ook. Net zo overdreven als die jongens die uren een bal tegen een muurtje aan schoppen, links rechts, links rechts, met de droom in hun hoofd dat zij door te